

Աննա Հարությունյան

ՀՀ գլխավոր դատախազության սպորիինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման գործերով վարչության դատախազ, Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՏՈՒԿ ՌԵԺԻՄՆԵՐԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ ԵՎ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ¹

Համառոտագիր

Կառավարման հատուկ ռեժիմների հետազոտությունն այսօր առավել քան երբևէ արդիական է՝ պայմանավորված գլոբալ և տարածաշրջանային մակարդակներում աճող ճգնաժամային իրավիճակներով՝ պատերազմներ, համաճարակներ, բնապահպանական աղետներ և այլ սպառնալիքներ: Այս ռեժիմները ներկայացնում են իրավակարգավորումների համալիր, որը ժամանակավորապես ընդլայնում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց լիազորությունները՝ նպատակ ունենալով արդյունավետ հաղթահարել արտակարգ իրավիճակները: Մյուս կողմից՝ լիազորությունների ընդլայնման դրսևորումները հանգեցնում են գործադիր իշխանության կողմից դրանք չարաշահելու ռիսկերի, որոնց չեզոքացման համար առնվազն անհրաժեշտ են սահմանադրական վերահսկողության արդյունավետ մեխանիզմներ: Կառավարման հատուկ ռեժիմների կիրառումը՝ որպես սահմանադրական ինստիտուտ, պահանջում է իրավական հստակեցում և գործնական կիրառման միատեսակ չափանիշներ՝ իրավական անվտանգության ապահովման նպատակով: Սույն հոդվածում վերլուծվել են իրավական հատուկ ռեժիմների պատմական զարգացումն ու էությունը, անդրադարձ է կատարվել ռեժիմների տեսակներին, արտակարգ իրավիճակների համարժեք գնահատման և դրանց համարժեք իրավական ռեժիմների ընտրության խնդրին: Աշխատանքում նաև առաջարկվում է կառավարման հատուկ ռեժիմի սահմանում՝ հիմնված իրավական և գործնական վերլուծության վրա: Այսպես, կառավարման ռեժիմները հոդվածում բնորոշվել են որպես ճգնաժամային իրավիճակներում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ինչպես նաև պաշտոնատար անձանց ժամանակավոր արտակարգ լիազորություններով օժտող իրավակարգավորումների ամբողջություն, որոնց գործողության ընթացքում հնարավոր է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների որոշ բացառությունների պահպանմամբ կասեցում կամ սահմանափակում:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 07.05.2025 թ., գրախոսվել է 17.06.2025 թ.:

Հիմնաբառեր – կառավարման հատուկ ռեժիմ, արտակարգ իրավիճակ, արտակարգ լիազորություն, արտակարգ օրենսդրություն, ռազմական դրություն:

Ներածություն

Երբ պետությունը բախվում է ճգնաժամային իրավիճակների, առաջնային հարց է ծագում, թե ի՞նչ միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն դրանց առավել արագ և արդյունավետ հաղթահարման նպատակով: Արտակարգ իրավիճակների ի հայտ գալու հավանականությունը պատմության տարբեր շրջափուլերում մշտապես ուղեկից է եղել մարդկությանը: Առայսօր նման իրավիճակները ուրույն փորձություն են, այդ թվում՝ յուրահատուկ ցուցիչ են ճգնաժամային իրավիճակներում պետության դիմակայելու ունակությունը պարզելու հարցում, որն իրականացվում է՝ գնահատելով պետական իշխանության գրեթե բոլոր ճյուղերի (հատկապես գործադիր իշխանության) և ինստիտուտների գործողությունների արդյունավետությունը: Արտակարգ իրավիճակներում անհատ-հասարակություն-պետություն եռյակում առաջատար դերն անկասկած պետությանն է, և կախված իրավիճակի բնույթից՝ եռյակի բոլոր մասնակիցները կարող են միասնաբար գործել, և դա զգալիորեն կրարձրացնի գործադրվող ջանքերի արդյունավետությունը²: Սակայն հազվադեպ չեն դեպքերը, երբ իրավիճակն ինքնին ստեղծվում է նշված եռյակի օղակների միջև առկա հակասությունների սրման արդյունքում, և որպես հետևանք՝ հակամարտող բոլոր կողմերը ճգնաժամից դուրս են գալիս մեծ կորուստներով³:

Արտակարգ իրավիճակներում պետության առավել տարածված ու արդյունավետ գործունեության ձևը վարչաիրավականն է, որը նախատեսում է պետական կառավարման այնպիսի համակարգի ձևավորում, որը համարժեք կարձագանքի առաջ եկած սպառնալիքներին որպես ամբողջություն, ինչպես նաև իր բաղկացուցիչ մասը կազմող առանձին ենթահամակարգերի մակարդակում: Առհասարակ պետական կառավարման հատուկ ձևերի և մեթոդների կիրառումը պայմանավորված է առաջացած սպառնալիքներին ճիշտ ժամանակին արձագանքելու անհրաժեշտությամբ: Ճգնաժամային իրավիճակներում փոխվում է պետական կառավարման կազմակերպումը, գործադիր իշխանության կառուցվածքն ու համակարգը: Այդ ժամանակահատվածում պետական մարմինները սկսում են կիրառել նախապես մշակված օրենսդրական ակտերի հատուկ համակարգը՝ այսպես կոչված «արտակարգ օրենսդրությունը»⁴, որի հիման վրա պետական մարմինները օժտվում են արտակարգ լիազորություններով: Նման արտակարգ լիազորությունների կիրառման հնարավորություն նախատեսող հատուկ ռեժիմների ընտրությունը պետք է կատարվի՝ հաշվի առնելով իրավիճակի

² Ст'у Мелехин А. В. Административное право Российской Федерации: Курс лекций. М., 2009, էջ 195:

³ Ст'у նույն տեղում:

⁴ Ст'у Мелехин А. В., նշված աշխատությունը, 195-196-րդ էջեր:

դիսկայնության աստիճանը՝ բացառելով առավել մեղմ ռեժիմի արդյունավետ կիրառման հնարավորության դեպքում առավել խիստ գործիքակազմով օժտված ռեժիմի ընտրությունը:

Ինչպես պետությունների ձևավորման վաղ շրջանում, այնպես էլ ժամանակակից աշխարհում տարատեսակ արտակարգ իրավիճակների առաջացումը շարունակում է մարտահրավեր հանդիսանալ պետությունների համար՝ երբեմն նույնիսկ վերածվելով միջպետական խնդրի (ինչպիսին էր, օրինակ, 2020 թ. բռնկված կորոնավիրուսային համավարակը): Ուստի արտակարգ իրավիճակների հաղթահարման նպատակով կիրառվող կառավարման հատուկ ռեժիմների էության բացահայտումը շարունակում է առայսօր արդիական հանդիսանալ: Սույն հոդվածի **նպատակն է** ճգնաժամի հաղթահարման նպատակով կիրառվող հատուկ իրավական ռեժիմների էության վերլուծությունը, որը կարևոր է մի կողմից արտակարգ լիազորությունների կիրառման, մյուս կողմից մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների, ինչպես նաև ժողովրդավարական սկզբունքների պաշտպանության հավասարակշռությունը հասկանալու համար: Հատուկ իրավական ռեժիմի հասկացության և դրա տեսակների վերլուծությունը կարևոր է նաև պրակտիկ տեսանկյունից դրանց ճիշտ կիրառման ապահովման համար: Հոդվածի նպատակը պայմանավորել է դրա շրջանակներում քննարկվող **խնդիրները**, այն է՝ ուսումնասիրել կառավարման հատուկ ռեժիմի գոյության անհրաժեշտությունը (այդ թվում՝ պատմական զարգացման համատեքստում), առաջարկել «կառավարման հատուկ ռեժիմ» եզրույթի միասնական սահմանումը և ըստ տեսակների դասակարգումը:

Կառավարման հատուկ ռեժիմների ձևավորման պատմական ակունքները

Կարծում ենք, որ կառավարման հատուկ ռեժիմների էությունն ու անհրաժեշտությունը բացահայտելու համար նախևառաջ հարկ է ուսումնասիրել դրանց առաջացման պատմական ակունքները և պատմության շրջափուլերում արտակարգ օրենսդրության ու արտակարգ լիազորությունների հայեցակարգի ձևավորման ընթացքը:

Այսպես, ճգնաժամային իրավիճակներում կառավարման հատուկ ռեժիմների հայտարարման դեպքերն արձանագրվել են դեռևս Հին Հռոմում, որտեղ պետության անվտանգությանը և կայունությանը սպառնացող լուրջ ճգնաժամներին արձագանքելու ձևը ողջ իշխանությունը մեկ անձին՝ դիկտատորին, հանձնելն էր: Հռոմեական դիկտատորայի մոդելը համարվում է ժամանակակից աշխարհում գոյություն ունեցող իրավական հատուկ ռեժիմների նախատիպը⁵: Առաջին հայտնի դիկտատորը, ըստ հասանելի աղբյուրների, Տ. Լարցիուս Ֆլավիուսն էր

⁵ St' u Fionnuala Ní Aoláin, Oren Gross, Law in Times of Crisis: Emergency powers in theory and practice, Cambridge University Press, 2006, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493997>, <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/7465/1/68.pdf> 04.05.2025 թվականի դրությամբ, էջ 17:

Զ. ա. 501 թ. (ըստ հեղինակների՝ այս տարեթիվը կարող է ճշգրիտ չլինել)⁶: Հատկանշական է, որ դիկտատուրան կարող էր օգտագործվել նաև ներքին ճգնաժամերին դիմակայելու համար, սակայն այն կիրառվել է վաղ ժամանակահատվածում՝ պատմությանը հայտնի, այսպես կոչված «հրամանների պայքարի» ընթացքում, երբ պատրիկների և պլեբեյների միջև հանուն պաշտոնների և իշխանության ծավալվում էր պայքար⁷: Հռոմեական Հանրապետության ժամանակաշրջանում բոլոր դեպքերում, երբ Սենատի կարծիքով հանրապետությունը այնպիսի լուրջ վտանգի առաջ էր, որ վարչական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց սովորական ենթակայական համակարգը բավարար չէր անվտանգության ապահովման համար, այն կարող էր առաջարկել, որ կոնսուլները նշանակեին դիկտատոր: Ընդ որում, կոնսուլները ևս օժտված էին նման նախաձեռնության իրավունքով, սակայն նման դեպքերում Սենատի հաստատումը պարտադիր էր: Նշանակման լիազորությունը երկու կոնսուլների սահմանադրական լիազորությունն է եղել, սակայն հնարավոր էր նշանակումը նաև մեծամասնության կողմից ընտրված կոնսուլի կողմից: Դիկտատորի ընտրությունն ուղեկցվում էր կոնսուլի կողմից իրականացվող պարտադիր հոգևոր ծեսերով: Սա, ըստ հռոմեացիների, կանխում էր դիկտատորի հակասահմանադրական նշանակումը և ընդգծում պետության պաշտպանության կրոնական նշանակությունը⁸: Դիկտատորի պաշտոնավարման ժամկետը սահմանափակվում էր վեց ամսով կամ իրեն նշանակած առավել երկար պաշտոնավարած կոնսուլի լիազորությունների ժամկետով, որը ենթակա չէր երկարաձգման⁹: Ճգնաժամի հաղթահարումից հետո դիկտատորը պարտավոր էր վայր դնել լիազորությունները: Պատմության մեջ արձանագրվել է դեպք, երբ դիկտատորը փորձել է պահպանել պաշտոնը ճգնաժամի լուծումից հետո, սակայն տրիբունները բավականին արագ ստիպել են վերջինիս հեռանալ¹⁰:

Հին աշխարհում արտակարգ իրավիճակների կառավարման փորձեր են արձանագրվել նաև Հին Եգիպտոսում, որտեղ սննդի պակասը, կլիմայի փոփոխությունը, պատերազմները, տնտեսական և դիվանագիտական տարատեսակ այլ պատճառները հանգեցնում էին պարենային ճգնաժամի առաջ գալուն: Ճգնաժամների բնույթը տատանվում էր սննդի պակասությունից մինչև մեծ սովի տարածում: Որոշ հնագետների կարծիքով՝ Հին Թագավորության փլուզումը պայմանա-

⁶ St'au Golden GK. Crisis Management during the Roman Republic: The Role of Political Institutions in Emergencies. Cambridge University Press; 2013, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139507462>, էջ 11:

⁷ St'au Golden GK., նշված աշխատությունը, էջ 22:

⁸ Bruce Ackerman, The Emergency Constitution, 2020 J.Const.L.9(2020), էջ 24: St'au նաև Crisis Government in the Modern Democracies, Clinton Rossier, With a new introduction by William J.Quirk, Sixth Printing 2009, էջ 20, <https://books.google.am/books?id=rsWXgBcTmbwC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> 09.11.2024 դրությամբ:

⁹ St'au Fionnuala Ní Aoláin, Oren Gross, նշված աշխատությունը, էջ 21:

¹⁰ St'au նույն տեղում, էջ 22: St'au նաև Heitland, William E., The Roman Republic (3 vols., Holmes Beach, FL: Gaunt, 1969) Hekman, Susan J., Weber, the Ideal Type, and Contemporary Social Theory (South Bend, IN: University of Notre Dame Press, 1983), էջ 148, 150:

վորված է եղել կլիմայի փոփոխության հետևանքով առաջացած պարենային ճգնաժամով¹¹: Փարավոնյան ժամանակաշրջանին վերաբերող նյութերում սակավ են կենտրոնական իշխանության կողմից սննդի ճգնաժամի կառավարմանն ուղղված գործողությունների կատարման վերաբերյալ ապացույցները, իսկ կառավարումը տեղական իշխանությունների հայեցողությունն է եղել: Ջրհեղեղների արդյունքում պատճառված վնասների հաղթահարման նպատակով մեծ ջանքեր են պահանջվել ամբարտակների կառուցման համար: Համապետական մակարդակի կառավարման բացառություն է արձանագրվել Հին Թագավորությունում, որտեղ կառուցվել է Սադ էլ-Քաֆարա ամբարտակը: Ծինարարական փորձը, ըստ երևույթին, անհաջող էր դիտարկվել, քանի որ փլուզումից հետո դրա վերակառուցման փորձեր չեն արձանագրվել: Հատկանշական է, որ պարենային ճգնաժամը նկարագրող գրություններից որևէ մեկում չի հիշատակվում որևէ արքայի անուն, բացառությամբ ուշ շրջանի: Ջրհեղեղների հետևանքները մեծապես կախված են եղել համապետական կամ տեղական մակարդակի վարչական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց՝ պարենային ճգնաժամը կառավարելու կարողություններից: Սննդի պաշարների կուտակումը և ճիշտ վերաբաշխումը կարևոր գործոն են հանդիսացել, իսկ սովի տարածումը ակնհայտորեն վկայել է պետական կառավարման անարդյունավետության մասին: Եգիպտագետների մեծ մասը Հին Թագավորության անկումը փորձում է բացատրել արքայի ուժի և հարստության անկմամբ և տեղական ազնվականության իշխանության ու անկախության ուժեղացմամբ¹²: Հատկանշական է, որ Եգիպտոսում արձանագրվել է ճգնաժամային իրավիճակում ներքին պաշարների կառավարման փորձ: Այսպես, դեռևս Ք. ա. 332 թ. Ալեքսանդր Մակեդոնացու կողմից Եգիպտոսի կառավարիչ նշանակված Կլեոմենես Նաուկրատիսը հացահատիկի սակավության ժամանակաշրջանում արգելել է դրա արտահանումը և իր ձեռքում կենտրոնացրել հացահատիկի ներպետական առկա պաշարները: Իհարկե, Կլեոմենես Նաուկրատիսը, ըստ պատմիչների, ղեկավարվել է սեփական շարժառիթներով, այն է՝ նպատակ է ունեցել շահույթ ստանալու նպատակով վերավաճառել հացահատիկը: Սակայն Եգիպտոսի պատմության մեջ նման օրինակի առկայությունը վկայում է ճգնաժամին դիմագրավելու քաղաքականության ձևավորման և նույնիսկ դրանից շահույթ ստանալու փորձերի մասին¹³:

Հետաքրքրական է նաև Հին Հնդկաստանի փորձը: Այսպես, Մաուրիների կայսրության արքա Աշոկա Մեծի (Ք. ա. 273 - Ք. ա. 232 թթ.) օրոք արձանագրվել են պարենային ճգնաժամների կառավարման փորձեր: Մասնավորապես, յուրաքանչյուր քաղաքում պաշտոնավարել է տեսուչը, որը սովի տարածման դեպքում

¹¹ Stéu Tarneem Farag Bayoumy, Wessam Fekry Ibrahim, Food Crises Management in the Pharaonic and the Ptolemaic Periods, Journal of Tourism, Hotels and Heritage (JTHH), Vol. 3 No. 1, (2021) pp 1-20, էջ 1:

¹² Stéu Tarneem Farag Bayoumy, Wessam Fekry Ibrahim, նշված աշխատությունը, էջ 11:

¹³ Տե՛ս առավել մանրամասն Tarneem Farag Bayoumy, Wessam Fekry Ibrahim, նշված աշխատությունը, էջ 6:

պատասխանատու է եղել պահեստից հացահատիկի բաշխման համար¹⁴:

Համավարակի հետևանքով առաջ եկած ճգնաժամի կառավարման փորձերից առավել ակնառու օրինակ են պատմականորեն «Սև մահ» անունը ստացած և 1346-1353 թթ. ընթացքում Եվրոպայի բնակչության մեկ երրորդի կյանքը խլած¹⁵ ժանտախտի ընթացքում հիվանդության տարածման կանխման նպատակով կիրառված միջոցները, քանի որ հենց այս պատմական իրադարձության հետ է մեծապես կապված կարանտինի՝ որպես կանխարգելիչ միջոցի գաղափարի ձևավորումը: Այսպես, ըստ սիցիլիացի պատմիչ Միքայել դե Պիացայի՝ ժանտախտի վարակակիրները առաջին անգամ եվրոպական ափ ոտք են դրել 1347 թ. հոկտեմբերին: Նրանք ժամանել են Մեսինայի ափ և մահացու հիվանդությամբ վարակել իրենց հետ նույնիսկ մի քանի խոսք փոխանակած յուրաքանչյուր անձի¹⁶: Վարակը սկսել է տարածվել կայծակնային արագությամբ և շատ շուտով գոյատևման մարտահրավեր դարձել ողջ Եվրասիա մայրցամաքի համար¹⁷: Ներկայումս լայնորեն կիրառվող կանխարգելիչ կարանտինի ակունքները ուղղակիորեն կապված են հենց այս համավարակի հետ, երբ 1377 թ. Ռագուսա քաղաքի (ներկայումս՝ Դուբրովնիկ) ծովային նավահանգստի ռեկտորը կիրառեց, այսպես կոչված, «տրենտինան» (արմատը՝ տրենտա, որը իտալերենից թարգմանաբար նշանակում է երեսուն)՝ երեսնօրյա մեկուսացման պահանջը: Կարանտինի էությունն այն էր, որ վարակված կամ ենթադրաբար վարակված վայրերից ժամանած նավերը նախքան նավահանգիստ ժամանելը պետք է խարսխված մնային և մեկուսանային երեսուն օրվա ընթացքում: Ցամաքային ճանապարհորդների համար այս ժամանակահատվածը դարձավ քառասուն օր՝ հավանաբար այն պատճառով, որ ավելի կարճ ժամանակահատվածը բավարար չէր համարվում հիվանդության տարածումը կանխելու համար, և հենց իտալերեն քառասուն թվից («կարանտա») առաջացավ կարանտին տերմինը¹⁸: Ավելին, Ռագուսա քաղաքի

¹⁴ Տե՛ս Romila Thapar, *Asoka and the Decline of the Mauryas*, 1958, Published by ProQuest LLC (2017), Էջ 403-404:

¹⁵ Տե՛ս առավել մանրամասն Andrew Noymer, Review: Contesting the Cause and Severity of the Black Death: A Review Essay, Reviewed Work: *The Black Death, 1346-1353: The Complete History* by Ole J. Benedictow, *Population and Development Review*, Vol. 33, No. 3 (Sep., 2007), pp. 616-627 (12 pages), <https://www.jstor.org/stable/25434639> 01.01.2025 դրությամբ, էջ 616:

¹⁶ Տե՛ս Michele da Piazza, Cronaca, ed. Antonino Giuffrida (Palermo: ILA Palma, 1980), 82: Տե՛ս նաև Aberth, J. (2005). Introduction: The Black Death in History. In: *The Black Death. The Bedford Series in History and Culture*. Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1007/978-1-137-10349-9_1, էջ 1:

¹⁷ Տե՛ս առավել մանրամասն Andrew Noymer, Review: Contesting the Cause and Severity of the Black Death: A Review Essay, Reviewed Work: *The Black Death, 1346-1353: The Complete History* by Ole J. Benedictow, *Population and Development Review*, Vol. 33, No. 3 (Sep., 2007), pp. 616-627 (12 pages), <https://www.jstor.org/stable/25434639> 01.01.2025 դրությամբ:

¹⁸ Տե՛ս Gian Franco Gensini, Magdi H. Yacouba, Andrea A. Contia, The concept of quarantine in history: from plague to SARS Gensini, *Journal of Infection*, Volume 49, 2004, Issue 4, 257 – 261, էջ 258, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7133622/#:~:text=The%20imposition%20to%20remain%2030,protected%20from%20the%20Black%20Death>: Առավել մանրամասն տե՛ս նաև Stuard SM. A state of deference: Ragusa/Dubrovnik in the medieval centuries. Philadelphia: University of Pennsylvania Press; 1992.

գլխավոր բժիշկը խորհուրդ տվեց քաղաքի պարիսպներից դուրս հիմնել վարակված կամ որպես վարակակիր կասկածվող քաղաքացիների բուժման մեկուսացված հաստատություն¹⁹: Մեկուսարանում 30-40 օր անցկացնելու պահանջը պայմանավորված էր ոչ միայն առողջապահական նկատառումներով, այլև տնտեսական անհրաժեշտությամբ, քանի որ առևտրային ցանցի որակն ու անվտանգությունը կարևոր էր պաշտպանել «Սև մահ» ժանտախտից: Ռազուսա քաղաքի իշխանությունների ուշադրության սևեռումը ժանտախտի կանխարգելմանը հանգեցրեց առաջին, այսպես կոչված, «պաշտոնական» կարանտինի գաղափարի ձևավորմանը, որն ընդգրկում էր առանձին իրավական համակարգ՝ ուղղված առողջապահական և տնտեսական ոլորտների պաշտպանությանը²⁰: Ռազուսա քաղաքում 1377 թ. ընդունված հիմնական օրենքները արգելում էին վարակված տարածքների քաղաքացիներին մտնել քաղաք նախքան մեկամյա մեկուսացման ժամկետի լրանալը, օրենքը խախտող անձինք տուգանվում էին և հարկադիր մեկուսացվում, իսկ Ռազուսայում ապրող անձանց արգելված էր այցելել մեկուսավայր, մատակարարել նրանց սնունդ, բացառությամբ այն անձանց, որոնց քաղաքի Մեծ խորհրդի որոշմամբ հանձնարարվել էր հոգ տանել մեկուսացված անձանց մասին: 1423 թ. Վենետիկում ստեղծվեց առաջին կարանտինային կենտրոնը՝ այսպես կոչված «լագարեթ»-ը, որը գտնվում էր քաղաքին մոտ տեղակայված կղզում: Որպես հետևանք՝ վենետիկյան համակարգը օրինակելի դարձավ եվրոպական այլ երկրների համար²¹: Հաջորդ 100 տարիների ընթացքում նմանատիպ օրենքներ ընդունվեցին ինչպես իտալական (Պիզա), այնպես էլ ֆրանսիական նավահանգիստներում (Մարսել), ընդ որում, դրանք սկսեցին իմպլեմենտացվել ըստ Միջին դարերի առանձնահատկությունների²²: Հատկանշական է, որ արդեն 18-րդ դարում կարանտինային որոշ միջոցներ մեկնաբանվում էին որպես իրականում քաղաքական ենթատեքստ ունեցողներ: Այսպես, որոշ դեպքերում կատարվում էր նամակագրության ախտահանում, որը պատրվակ էր քաղաքական լրտեսության իրականացման համար²³:

Վերոգրյալ օրինակները վկայում են, որ ճգնաժամային իրավիճակները կառավարելու փորձերը արձանագրվել են դեռևս վաղնջական ժամանակներից: Դրանք աստիճանաբար զարգացել են, կատարելագործվել և ի վերջո հանգեցրել

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղում: Առավել մանրամասն տե՛ս նաև Cosmacini G. *L'arte lunga. Storia della medicina dall'antichità a oggi*. Bari: Editori Laterza; 2001:

²⁰ Տե՛ս նույն տեղում: Առավել մանրամասն տե՛ս նաև Frati P. Quarantine, trade and health policies in RagusaDubrovnik until the age of George Armmenius-Baglivì. *Med Secoli* 2000;12:103—27:

²¹ Տե՛ս Gian Franco Gensinia, Magdi H. Yacouba, Andrea A. Contia, նշված աշխատությունը, էջ 258-259: Առավել մանրամասն տե՛ս նաև Sehdev PS. The origin of quarantine. *Clin Infect Dis* 2002;35: 1071-2:

²² Տե՛ս Gian Franco Gensinia, Magdi H. Yacouba, Andrea A. Contia, նշված աշխատությունը, էջ 259: Առավել մանրամասն տե՛ս նաև Mafart B, Perret JL. History of the concept of quarantine. *Med Trop* 1998;58:14—20:

²³ Տե՛ս նույն տեղում: Առավել մանրամասն տե՛ս նաև Knowelden J. Quarantine and isolation. 15th ed. The new Encyclopaedia Britannica, Chicago: Helen Hemingway Benton; 1979

Ժամանակակից աշխարհում կիրառվող հատուկ ռեժիմների ձևավորմանը: Ինչպես նշվեց, ձևավորված և ներկայումս կիրառվող նման ռեժիմի օրինակ է կարանտինը, իսկ պատերազմի ընթացքում ռազմական դրության ռեժիմին բնորոշ տարրեր նկատվում են դեռևս Հին Հռոմում: Իհարկե ռազմական իրավական ռեժիմի հայտարարման առավել ցայտուն օրինակներ արձանագրվել են ավելի ուշ շրջանում, օրինակ՝ անգլիական քաղաքացիական պատերազմի ժամանակաշրջանում (1642-1651 թթ.)²⁴: Սկզբնապես «ռազմական դրություն» (marital law) եզրույթը կիրառվել է այսօր հայտնի ռազմական իրավունքի բնորոշման համար, որի նպատակն է եղել գործի կարգապահության և զինվորականների ղեկավարման ապահովումը²⁵: Պատմական համատեքստի տեսանկյունից դիտարկելիս կարևոր է նկատի ունենալ, որ Անգլիայում ռազմական իրավական ռեժիմի (marital law) կիրառումը ներառում էր այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք էին՝ հատուկ ենթակայությամբ ռազմական տրիբունալների ստեղծումը, դրանց կողմից գործերի արագ քննությունը՝ առանց երդվյալ ատենակալների մասնակցության և, իհարկե, զինվորականների նկատմամբ խիստ պատժատեսակների կիրառումը: Այսպես, ի սկզբանե ռազմական դրությունը չէր ընկալվում որպես քաղաքացիական բնակչության նկատմամբ ներգործող ռազմական ղեկավարում: Այն ընդգրկում էր միջոցների և ընթացակարգերի համագումար, որոնց բնույթը պայմանավորված էր այն ժամանակաշրջանով և վայրով, որտեղ արքայական պաշտոնյաների որոշմամբ ռազմական դրությունը կիրառվում էր: Սակայն, որպես կանոն, 17-րդ դարի կեսերին Անգլիայում ռազմական իրավական ռեժիմը անձանց կյանքին և առողջությանը սպառնացող դեպքերում դատարաններին օժտում էր գրավոր բողոքների և վկայությունների հիման վրա գործեր հարուցելու և մեղադրյալներին ռազմական խորհրդի և ոչ երդվյալ ատենակալների ներկայությամբ դատապարտելու իրավասությամբ: Ռազմական դատարանը դատական ակտը կայացնում էր ձայների մեծամասնությամբ, սակայն նախագահողն օժտված էր երկու ձայնի իրավունքով, իսկ ձայների հավասարության դեպքում վերջինիս ձայնը վճռորոշ էր²⁶: Ռազմական դատարանները պարզեցված ընթացակարգով էին գործում, որն անգլիական իրավունքում հայտնի դարձավ որպես «տրիբունալ», որը խուսափում էր ընդհանուր իրավունքի ձևական պահանջներից, մասնավորապես՝ մեծ և փոքր խմբերի երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի կիրառումից: Ռազմական դատարանները, անկասկած, իրավասու էին գործելու նման ընթացակարգով²⁷: Անգլիայում ի սկզբանե ռազմական իրավական ռեժիմի կիրառման առավելությունը երկուսն էր: Առաջին՝ արքայական իրա-

²⁴ Stéu Collins, J. M. (2014). Hidden in Plain Sight: Martial Law and the Making of the High Courts of Justice, 1642–60. *Journal of British Studies*, 53(04), 859–884. doi:10.1017/jbr.2014.113, էջ 862

²⁵ Stéu Fionnuala Ní Aoláin, Oren Gross, նշված աշխատությունը, էջ 31:

²⁶ Stéu Collins, J. M. (2014). Hidden in Plain Sight: Martial Law and the Making of the High Courts of Justice, 1642–60. *Journal of British Studies*, 53(04), 859–884. doi:10.1017/jbr.2014.113, էջ 862:

²⁷ Stéu նույն տեղում:

վարանները խուսափում էին երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի կիրառումից: Անկարգությունների տարածման շրջաններում, որտեղ երդվյալ ատենակալները կարող էին չեղարկել դատական ակտը, ռազմական դրությունը կիրառվում էր որպես ընդհանուր իրավակարգավորումների կիրառման այլընտրանք: Երկրորդ՝ բանակի հրամանատարները գնահատում էին ռազմական դրությունը որպես գործիք, որի կիրառմամբ դատավարությունն ընթանում էր առավել արագ և առավել կոշտ: Եթե զինվորը մեղադրվում էր գողության կամ դասալքության մեջ, ապա մեղավոր ճանաչվելու պարագայում վերջինս արագ էր դատապարտվում մահվան²⁸: Սակայն նման միջոցների կիրառումը դժգոհություններ և դրա անօրինականության վերաբերյալ բողոքներ առաջացրեց կիրառություն ստացած շրջաններում: Ռազմական իրավական ռեժիմի վերաբերյալ ամենանշանակալից քննարկումներն ու վեճերը տեղի են ունեցել 1628 թ. և ազդեցություն են ունեցել ռազմական դրության ռեժիմի ներկայիս մոդելի ձևավորման վրա: Այսպես, պառլամենտի անդամները սկսեցին քննել 1624-1628 թթ. ընթացքում Ջեյմս Առաջինի և Կարլ Առաջինի կարգադրությունները, որոնց նպատակն էր ուժեղացնել Անգլիայի հարավում տեղակայված զորքերի կարգապահությունը: Այս վեճերն ի վերջո հանգեցրին Իրավունքի մասին հանրագրի ընդունմանը²⁹: Մասնավորապես, 1629 թ. պառլամենտը հարկադրեց արքային ստորագրել Իրավունքի մասին հանրագիրը, որով փաստացի արգելվում էր երբևիցե ռազմական իրավական ռեժիմի կիրառումը քաղաքացիական բնակչության, ինչպես նաև զինվորականների նկատմամբ, բացառությամբ պատերազմների ժամանակ: Այդ պահից սկսած գրեթե չեն արձանագրվել դեպքեր, երբ ռազմական իրավական ռեժիմը կիրառվեր Անգլիայի քաղաքացիական բնակչության նկատմամբ, և կարելի է եզրակացնել, որ անգլիացի իրավաբանները այն կարծիքին էին, որ քաղաքացիական բնակչության նկատմամբ այս ռեժիմը կիրառելի չէ³⁰: Հատկանշական է, որ այս իրավակարգավորումը չտարածվեց անգլիական գաղութների վրա: Հեղինակների գնահատմամբ՝ Ամերիկայի Մասաչուսեթս նահանգում ռազմական դրության կիրառումը այն կայծերից մեկն էր, որը հեղափոխության բռնկման պատճառ դարձավ: Ռազմական դրության ընթացքում կիրառվող բռնությունը հանգեցրեց գրեթե բոլոր նահանգների հիմնական օրենքներում այնպիսի դրույթների ամրագրման, որոնց համաձայն՝ ռազմական իշխանությունը պետք է ենթակա լիներ քաղաքացիական իշխանությանը: Այս դրույթը ամրագրվեց բոլոր նահանգների Սահմանադրություններում, բացառությամբ Նյու Յորքի³¹: Հատկանշական է, որ

²⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 863:

²⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 864:

³⁰ Տե՛ս William H. Rehnquist, *Martial law and its effect upon the soldier's liability to the civilian*, Harvard University Press, 1942, էջ 383, https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=8059&context=penn_law_review 14.01.2025 դրությամբ:

³¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 383-384:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների՝ որպես նորաստեղծ պետության պատմության վաղ տարիներին ռազմական իրավական ռեժիմը չի կիրառվել: Նախագահ Վաշինգտոնը, ուղարկելով զորքերին Փենսիլվանիա նահանգում սկսված անհնազանդությունը զսպելու, տվել է հստակ ցուցումներ, որ զորքերը պետք է ենթարկվեն քաղաքացիական իշխանությանը, իսկ զինվորականները չպետք է կատարեն այնպիսի գործողություններ, որոնք դուրս կգային սովորական ոստիկանական իրավասության շրջանակներից³²: Հետաքրքրական է, որ ԱՄՆ պատմության վաղ տարիներին արդեն իսկ արձանագրվել են դեպքեր, երբ նախագահը փորձել է ռազմական իրավական ռեժիմի հայտարարման միջոցով սահմանափակել կոնկրետ անձի իրավունքները, սակայն օրենսդիր մարմինն ընդդիմացել է: Այսպես, նախագահ Ջեֆերսոնը Բուրի հետ հակամարտության ժամանակ փորձել է օգտագործել ռեժիմը ձերբակալությունների արգելքի (Habeas Corpus) օրդերի գործողության կասեցման համար, սակայն Կոնգրեսը ընդդիմացել է³³: Ավելին, արձանագրվել է դեպք, երբ դատարանը տուգանել է քաղաքում ռազմական իրավական ռեժիմի հայտարարած գներալին: Այսպես, Գներալ Ջեքսոնը ռազմական ռեժիմ է հայտարարել Նյու Ջերսի քաղաքում և կասեցրել օրդերի գործողությունը: Սակայն դրա անհրաժեշտության վերացումից հետո վերջինս ընդունել է դրա աննպատակահարմարությունը և վճարել դատական կարգով նշանակված տուգանքը³⁴:

Վերոգրյալ պատմական իրադարձությունները կառավարման հատուկ ռեժիմների ձևավորման պատմության, անշուշտ, ընդամենը մի քանի օրինակն են, սակայն թույլ են տալիս եզրակացնել, որ հատուկ ռեժիմների ձևավորումը և զարգացումը սերտորեն կապված են պետությունների ձևավորման պատմության հետ ու պայմանավորված են եղել պատերազմների, բնական աղետների և տարատեսակ այլ ճգնաժամերի հաղթահարման անխուսափելի անհրաժեշտությամբ: Կարծում ենք, որ ճգնաժամի ծագումը և սովորական կառավարման ռեժիմի պայմաններում իրացվող միջոցների ոչ բավարար լինելու փաստի՝ իշխանությունների կողմից գիտակցումն է, որն ընկած է հատուկ ռեժիմների ձևավորման ակունքում և առայսօր էլ շարունակում է մնալ էական գործոն:

2. Կառավարման հատուկ ռեժիմի բնորոշման հիմնախնդիրը

Հաշվի առնելով վարչաիրավական հատուկ ռեժիմի կիրառման համար կարևոր նախապայմանի, այն է՝ արտակարգ իրավիճակի առաջացման պարտադիրությունը՝ անհրաժեշտ ենք համարում սույն հոդվածում նախ անդրադառնալ եզրույթի հասկացությանը:

Տարբեր պետությունների իրավական ակտերում «արտակարգ իրավիճակ»

³² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 384: Առավել մանրամասն տե՛ս նաև Robinson. J., in State v. Brown, 71 W. Va. 519, 544. 77 S. 1. 243 (1912):

³³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 384:

³⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 384:

եզրույթը տարբեր կերպ է բնորոշվում: Գրականությունում լայն իմաստով եզրույթը վերաբերում է բոլոր այնպիսի իրավիճակներին, երբ բնականոն սոցիալական կյանքը վտանգվում է, իսկ իրավապահ համակարգը բախվում է որոշակի դժվարությունների իր սովորական լիազորությունների շրջանակում ճգնաժամը հաղթահարելու հարցում, ներառյալ՝ պատերազմները, ապստամբությունները, քաղաքական անկարգությունները, տարերային և տեխնաժին աղետները, համավարակները և ծանր հանցագործությունների կատարումը³⁵: Հատկանշական է, որ ներպետական օրենսդրությունում արտակարգ իրավիճակ եզրույթը հենց այս իմաստով է օգտագործվում: Մասնավորապես, «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» օրենքի 1-ին հոդվածում արտակարգ իրավիճակը բնորոշվում է որպես որոշակի տարածքում կամ օբյեկտում խոշոր վթարի, վտանգավոր բնական երևույթի, տեխնաժին, տարերային կամ էկոլոգիական (բնապահպանական) աղետի, համաճարակի, անասնահամաճարակի (էպիզոոտիա), բույսերի և գյուղատնտեսական մշակաբույսերի լայնորեն տարածված վարակիչ հիվանդության (էպիֆիտոտիա), զենքի տեսակների կիրառման հետևանքով ստեղծված իրավիճակ, որը հանգեցնում է կամ կարող է հանգեցնել մարդկային զոհերի, մարդկանց առողջության ու շրջակա միջավայրի զգալի վնասի, խոշոր նյութական կորուստների և մարդկանց կենսագործունեության բնականոն պայմանների խախտման³⁶: Նեղ առումով «արտակարգ իրավիճակ» եզրույթը վերաբերում է այնպիսի վտանգավոր իրադարձությունների, ինչպիսիք կարող են վերահսկվել պետական իշխանության կողմից և լուծվել առանց արտակարգ լիազորությունների իրացման³⁷: Այս տարբերակումը կարևոր է գործադիր իշխանության կողմից յուրաքանչյուր դեպքում կիրառվող ռեժիմի ճիշտ ընտրության և կիրառման համար: Որպես օրինակ՝ իրավիճակի լրջության աստիճանի ճիշտ գնահատումը ուղիղ համեմատական է արտակարգ դրություն կամ արտակարգ իրավիճակ ռեժիմի ճիշտ ընտրությանը: Չնայած այս երկու ռեժիմները հանրային ընկալմամբ երբեմն նույնանում են, սակայն տարբեր են դրանց իրավական հիմքերը և նշանակությունը: Այս համատեքստում կարծում ենք, որ կարևոր է վարչաիրավական հատուկ ռեժիմի հասկացության բնորոշումը և դրա տեսակների առանձնացումը:

Այսպես, գրականությունում առկա չէ վարչաիրավական հատուկ ռեժիմի միասնական բնորոշում: Հաճախ օգտագործվում է «արտակարգ ռեժիմ» (emergency regime) եզրույթը, որը հեղինակները բնորոշում են երեք հատկանիշով: Առաջինը այն է, որ հատուկ ռեժիմների հիմքում ընկած է սահմանադրական ար-

³⁵ Տե՛ս Jiang Bixin, «Emergent situation and rule of administrative law», Higher Education Press and Springer-Verlag 2007, Front. Law China 2007, 2(2): 167–197, DOI 10.1007/s11463-007-0009-x, էջ 168:

³⁶ Տե՛ս «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը, ՀՕ-265, ընդունվել է՝ 02.12.1998թ., ուժի մեջ է մտել՝ 10.01.1999թ.:

³⁷ Տե՛ս Jiang Bixin, «Emergent situation and rule of administrative law», Higher Education Press and Springer-Verlag 2007, Front. Law China 2007, 2(2): 167–197, DOI 10.1007/s11463-007-0009-x, էջ 168:

տակարգ լիազորությունների իրացումը³⁸: Այլ կերպ ասած՝ արտակարգ ռեժիմները ժողովրդավարական կառավարման ձևի շրջանակներում սահմանադրական լիազորությունների իրացման արդյունք են: Չնայած այն հանգամանքին, որ հատուկ ռեժիմները խարսխված են սահմանադրական կարգավորումների վրա՝ դրանք տարբերվում են սահմանադրական դիկտատուրայից երկու էական բնութագրիչով. արտակարգ լիազորությունների գործողությունը պետք է խիստ ժամանակավոր բնույթ կրի, դրա գործողությունը պետք է չտարածվի ճգնաժամի հաղթահարման ժամանակաշրջանից դուրս, բացի այդ, դրան պետք է հաջորդի վերադարձ նախքան ճգնաժամը գործող ժողովրդավարական սահմանադրական համակարգին³⁹: Ըստ հեղինակների՝ այս երկու բնութագրիչները արտակարգ ռեժիմները բնութագրող երկրորդ և երրորդ հատկանիշներն են⁴⁰: Սկզբունքորեն չառարկելով հատուկ ռեժիմները բնութագրող այս երեք հատկանիշները՝ կարծում ենք, որ դրանք առավելապես բնորոշ են դրա տեսակներից միայն մեկին՝ արտակարգ դրություն իրավական ռեժիմին: Մինչդեռ հատուկ ռեժիմը, մեր համոզմամբ, շատ ավելի լայն կատեգորիա է, որն ընդգրկում է ոչ միայն արտակարգ դրության, այլև ռազմական դրության և արտակարգ իրավիճակի ռեժիմները, որոնց կիրառման իրավական հիմքերը, նպատակն ու նշանակությունը տարբեր են: Երբ պետությունը բախվում է որևէ ճգնաժամի՝ առաջին հերթին պետական պաշտոն գրադեցնող անձինք պետք է կողմնորոշվեն կիրառման ենթակա այնպիսի միջոցների ընտրության հարցում, որոնք հնարավորություն կտան հաղթահարել իրավիճակը: Այն պետություններում, որտեղ պետական իշխանությունը խարսխված է իրավունքի գերակայության սկզբունքի վրա, նման իրավիճակներում անխուսափելիորեն ծագում են իրավական հարցեր, թե կիրառվելիք միջոցները որքանով են կարգավորվում գործող իրավական ակտերով, և թե արդյո՞ք որոշ լիազորությունների իրացումը պետք է զուգորդվի վերահսկողության և լեգիտիմացիայի մեխանիզմների կիրառմամբ, որպեսզի դրանք համահունչ լինեն իրավունքի գերակայության սկզբունքին: Երբ ներպետական սահմանադրաիրավական կարգավորումները նախատեսում են և հնարավորություն են տալիս իրացնելու արտակարգ լիազորություններ, զուգահեռաբար առաջ են գալիս որոշակի բարդություններ՝ կապված մյուս սահմանադրական սկզբունքների ստորադասման վտանգի հետ: Հարցեր են առաջանում նաև արտակարգ լիազորությունների իրացման մեխանիզմների կարգավորման հետ, հատկապես օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների դերի և փոխհարաբերությունների համատեքստում: Մյուս կողմից, նման արտակարգ լիազորությունների իրացման

³⁸ Stéu Lijphart, A. (1978). Emergency Powers and Emergency Regimes: A Commentary. Asian Survey, 18(4), 401–407. doi:10.2307/2643402 էջ 402:

³⁹ Stéu Frederick M. Watkins, “The Problem of Constitutional Dictatorship,” in Carl J. Friedrich and Edward S. Mason, eds., Public Policy: A Yearbook of the Graduate School of Public Administration, Harvard University, 1940 (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1940), էջ 329:

⁴⁰ Stéu Lijphart, նշված աշխատությունը, էջ 402:

և դրանց վերահսկողության վերաբերյալ սահմանադրաիրավական նորմերի բացակայությունը վտանգավոր է ճգնաժամի ընթացքում իրավական համակարգից և լեգիտիմացնող վերահսկողությունից դուրս արտակարգ լիազորությունների իրացման տեսանկյունից: Բացի այդ, արտակարգ իրավիճակները քաղաքական գործիչների առաջ արժարժում են ևս մի կարևոր հարց, այն է՝ կիրառվող միջոցները պետք է համապատասխանեն պետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններին, հատկապես մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերի կարգավորումների լույսի ներքո: Բացի այդ, լուծման ենթակա կարևոր հարցադրում է նաև ստեղծված իրավիճակի բարդության աստիճանի գնահատումը, օրինակ՝ հակամարտության բնութագրումը՝ որպես արտակարգ իրավիճակ կամ միջպետական կամ ներպետական ռազմական հակամարտություն, որի պարագայում պահպանման են ենթակա նաև միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերը⁴¹: Շատ պետությունների սահմանադրություններում առանձնացվում են արտակարգ իրավիճակների մի քանի տեսակներ, որոնց տարբերակման հիման վրա կոնկրետ հատուկ ռեժիմի տեսակի հայտարարումը սահմանադրորեն թույլատրելի է: Նման տարբերակումը վերաբերում է ոչ միայն հատուկ ռեժիմի հայտարարման ձևին և գործողության ժամկետին, այլև կառավարության կողմից իրացման ենթակա արտակարգ լիազորությունների բնույթին, շրջանակին և ոլորտին, որոշակի սահմանադրական իրավունքների և երաշխիքների սահմանափակման հնարավորությանը⁴²: Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ պետությունների սահմանադրություններում վարչաիրավական հատուկ ռեժիմների վերաբերյալ կարգավորումները տարբերվում են, և հաճախ դրանք ուղղակիորեն չեն բնորոշվում որպես հատուկ ռեժիմ: Փոխարենը, կարող են սահմանվել գործադիր իշխանությանը որոշակի ժամանակավոր արտակարգ լիազորություններով շնորհման սահմանադրական նորմեր: Օրինակ՝ Ավստրիայի Սահմանադրությունը մի քանի կարգավորում է պարունակում ճգնաժամի հաղթահարման վերաբերյալ, ընդ որում՝ դրանք մեծամասամբ վերաբերում են ոչ թե այնպիսի իրավիճակներին, երբ ազգի գոյությունը վտանգված է, այլ այնպիսի դեպքերին, երբ պառլամենտը որոշակի պատճառներով պայմանավորված հնարավորություն չունի գործելու: Մասնավորապես, Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով նախատեսված է օրենսդիր իշխանության փոխանցման հնարավորություն, եթե պառլամենտի հրավիրմանը կամ գործունեությանը խոչընդոտող հանգամանքներ են առկա և միաժամանակ անհրաժեշտ է կանխել հասարակությանը ակնհայտ և անուղղելի վնասով սպառնացող վտանգը: Նման դեպքերում նախատեսված է դաշնային կա-

⁴¹ Stéu Hunt, Adrian, Review of Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice, by O. Gross & F. N. Aoláin, Journal of Law and Society, vol. 34, no. 4, 2007, pp. 639–47. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20109771> 04.09.2025թ. դրությամբ, էջ 639:

⁴² Stéu Fionnuala Ní Aoláin, Oren Gross, Law in Times of Crisis: Emergency powers in theory and practice, Cambridge University Press, 2006, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493997>, էջ 41:

ռավարության առաջարկով դաշնային նախագահի կողմից իր և կառավարության պատասխանատվությամբ օրենքում ժամանակավոր փոփոխություններ կատարելու հնարավորություն: Ավստրիայի Սահմանադրությունը պարունակում է ճգնաժամի ժամանակահատվածում գործող ևս մեկ իրավական հատուկ ռեժիմի հիշատակում: Մասնավորապես, Սահմանադրության 79-րդ հոդվածով նախատեսված են այն պայմանները, երբ դաշնային զինված ուժերը կարող են գործել սեփական նախաձեռնությամբ պետության ռազմական պաշտպանության, սահմանադրական ինստիտուտների պաշտպանության, կարգի և պաշտպանության ապահովման կամ տարատեսակ աղետների ժամանակ օգնության ցուցաբերման նպատակով: Հատկանշական է, որ կորոնավիրուսային համավարակի ընթացքում Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով նախատեսված գործիքակազմը չի կիրառվել: Փոխարենը, ճգնաժամի սկզբում հրավիրվել է պառլամենտի հատուկ նիստ՝ «ԲՈՎԻԴ-19-ի մասին» օրենքի ընդունման նպատակով⁴³: Ի տարբերություն Ավստրիայի Սահմանադրության, որտեղ հատուկ իրավական ռեժիմները ուղղակիորեն տարանջատված չեն (չնայած կարգավորումներից կարելի է եզրակացնել արտակարգ և ռազմական դրության ռեժիմների գոյության մասին)՝ Հունգարիայի Սահմանադրության 48-54-րդ հոդվածներով ուղղակիորեն նախատեսված է վեց ռեժիմ՝ ազգային ճգնաժամի ռեժիմ (պառլամենտը հայտարարում է պատերազմի կամ նման վտանգի դեպքում), արտակարգ դրություն (պառլամենտը հայտարարում է սահմանադրական կարգի տապալման, իշխանության միանձնյա պահպանման, անձանց կյանքին կամ սեփականությանը սպառնացող զինված զանգվածային բռնության կիրառմանն ուղղված գործողությունների դեպքում), կանխարգելիչ պաշտպանության ռեժիմ (պառլամենտը հայտարարում է արտաքին ռազմական հարձակման վտանգի առկայության կամ ռազմական դաշինքի առաջ ունեցած պարտավորությունների կատարման նպատակով), ահաբեկչական վտանգի դրություն (պառլամենտը հայտարարում է ահաբեկչական հարձակման կամ նման վտանգի առկայության դեպքում), անսպասելի հարձակման դրություն (այս ռեժիմի պարագայում կառավարությունը պարտավոր է անմիջապես արձագանքել և պաշտպանել Հունգարիայի պետական տարածքը անսպասելի արտաքին ռազմական հարձակումից) և վտանգի դրություն (վտանգի դրությունը հայտարարվում է կառավարության կողմից անձանց կյանքին և սեփականությանը սպառնացող բնական կամ տեխնածին աղետների ի հայտ գալու դեպքում): Հատկանշական է, որ Հունգարիայում ևս կորոնավիրուսային համավարակի ընթացքում չի հայտարարվել արտակարգ դրություն: Փոխարենը, 2020 թ. մարտին Հունգարիայի կառավարության կողմից հայտարարվել է սահմանադրորեն ամրագրված վտանգի դրության ռեժիմը: Կառավարության որոշ-

⁴³ Տե՛ս Venice Commission - Observatory on emergency situations, <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory//T03-E.htm> 04.05.2025թ. դրությամբ: Տե՛ս նաև Venice Commission - Observatory on emergency situations: Austria, <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/AUT-E.htm> 04.05.2025թ. դրությամբ:

ման գործողությունը սահմանվել էր անորոշ ժամկետով՝ մինչև վտանգի վերացումը, սակայն պառլամենտի կողմից ընդունված և նույն թվականի հունիսին ուժի մեջ մտած ակտով պառլամենտը կոչ է արել կառավարությանը դադարեցնել ռեժիմի գործողությունը, ինչին հաջորդել է կառավարության կողմից վտանգավոր դրության ռեժիմի դադարեցման ակտի ընդունումը: Նույն օրը կառավարությունը հայտարարել է առողջապահական ճգնաժամի և համավարակային պատրաստվածության մասին⁴⁴: Հետաքրքիր է նաև Ֆրանսիայի փորձի ուսումնասիրությունը, որտեղ արտակարգ դրության ռեժիմը ինքնին նախատեսված չէ Սահմանադրությամբ, իսկ Սահմանադրական խորհուրդը երկու անգամ արձանագրել է, որ օրենսդիր իշխանությունը իրավասու է նախատեսել արտակարգ դրության ռեժիմ: Ֆրանսիայի Սահմանադրությամբ նախատեսված է միայն երկու հատուկ իրավական ռեժիմ: Մասնավորապես, Սահմանադրության 16-րդ հոդվածով նախագահին վերապահվում են բացառիկ լիազորություններ բոլոր այն դեպքերում, երբ պետության ինստիտուտները, ազգի անկախությունը, տարածքային ամբողջականությունը կամ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների կատարումը հայտնվում են լուրջ և անմիջական վտանգի ներքո, և խախտվում է պետական իշխանության սահմանադրական ինստիտուտների բնականոն գործունեությունը: Մյուս՝ սահմանադրորեն ամրագրված ռեժիմը 36-րդ հոդվածով ամրագրված, այսպես կոչված, պաշարման ռեժիմն է, որը կիրառվել է միայն մեկ անգամ՝ 1961 թ. Ալժիրում տեղի ունեցած հեղաշրջման փորձից հետո: Այլ պետությունների հետ համեմատության համատեքստում նշենք, որ Ֆրանսիայում կորոնավիրուսային համավարակի ընթացքում հայտարարվել է արտակարգ դրություն, սակայն, ինչպես նշվեց, այդ ռեժիմը սահմանադրորեն ամրագրվածների շարքին չի դասվում և հայտարարվել է առողջապահության նախարարի կողմից Հանրային առողջապահության օրենսգրքի դրույթների հիման վրա: Հիմնական սահմանափակումները վերաբերել են ազատ տեղաշարժի և հավաքների ազատության սահմանափակմանը⁴⁵: Մեկ այլ հետաքրքիր օրինակ է Շվեյցարիան, որի Սահմանադրությունում առհասարակ նախատեսված չէ արտակարգ դրության ռեժիմը, սակայն դոկտրինալ մակարդակով ընդունված է արտակարգ դրություն հայտարարելու հնարավորությունը, եթե պետության կամ բնակչության ֆիզիկական գոյությունը վտանգված է, օրինակ, պատերազմի կամ բնական աղետի հետևանքով: Սահմանադրորեն ամրագրված են մի քանի նորմեր գոյության վտանգի սահմանը չանցնող արտասովոր իրավիճակների վերաբերյալ, որոնց պարագայում գործադիր իշխանությունը Սահմանադրության

⁴⁴ St'u Venice Commission - Observatory on emergency situations,

<https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory//T03-E.htm> 04.09.2025 թ. դրությամբ:

St'u նաև Venice Commission - Observatory on emergency situations: Hungary,

<https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/HUN-E.htm> 04.09.2025 թ. դրությամբ:

⁴⁵ St'u Venice Commission - Observatory on emergency situations: France,

<https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/FRA-E.htm> 04.09.2025թ. դրությամբ:

հիման վրա իրավասու է անմիջականորեն որոշակի ակտեր ընդունել: Մասնավորապես, 185-րդ հոդվածի համաձայն՝ դաշնային կառավարությունը հասարակական կարգին, ներպետական կամ արտաքին անվտանգությանը սպառնացող կամ իրականացվող լուրջ խախտումների չեզոքացման նպատակով իրավասու է սահմանափակ գործողության ժամկետով ակտեր ընդունել: Կորոնավիրուսային համավարակի ժամանակ, հաշվի առնելով նման ռեժիմի բացակայությունը, արտակարգ դրություն չի հայտարարվել: Իրավիճակը Սահմանադրության 185-րդ հոդվածի և «Համաճարակների մասին» օրենքի համատեքստում դիտարկվել է արտասովոր, իսկ դաշնային կառավարության ունեցած լիազորությունները բավարար են դիտարկվել⁴⁶:

Միջազգային փորձի վերլուծության համատեքստում ուսումնասիրելով ներպետական սահմանադրաիրավական կարգավորումները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ Սահմանադրության 119-րդ և 120-րդ հոդվածներով նախատեսված են երկու հատուկ իրավական ռեժիմներ՝ արտակարգ դրության և ռազմական դրության իրավական ռեժիմները, որոնց գործողության պարագայում Սահմանադրության 76-րդ հոդվածով նախատեսված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները որոշակի բացառություններով կասեցնելու կամ լրացուցիչ սահմանափակումների ենթարկելու հնարավորություն, ինչը նշանակում է, որ այս երկու ռեժիմները օժտված են իրավական ներգործության առավել խիստ գործիքակազմով և ըստ այդմ՝ գործադիր իշխանության կողմից պետք է կիրառվեն խիստ զգուշությամբ, իսկ խորհրդարանական վերահսկողության մեխանիզմը պետք է գործի իր սահմանադրական նշանակությանը համապատասխան: Բացի այս երկու ռեժիմներից, ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված է ևս մեկ իրավական ռեժիմ, այն է՝ արտակարգ իրավիճակի ռեժիմը, որն իր բնույթով առավել մեղմ է և հաճախ հանրային ընկալման տիրույթում շփոթի արդյունքում նույնանում է արտակարգ դրության ռեժիմի հետ: Ընդ որում, Սահմանադրությամբ արտակարգ իրավիճակի ռեժիմը հիշատակվում է միայն մեկ անգամ, այն է՝ 57-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 3-րդ կետում, որով սահմանված է, որ պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք չի համարվում յուրաքանչյուր աշխատանք, որը պահանջվում է բնակչության կյանքին կամ բարօրությանը սպառնացող արտակարգ իրավիճակների ժամանակ: Արտակարգ իրավիճակի կարգավորմանն ուղղված իրավական նորմերը նախատեսված են «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում: Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանված է ճգնաժամի հաղթահարման երեք ռեժիմ, որոնք են՝ արտակարգ դրության, ռազմական դրության և արտակարգ իրավիճակի ռեժիմները, որոնցից երկուսը Սահմանադրությամբ ուղղակիորեն նախատեսված են: Ընդ որում, բոլոր երեքը 2020 թ. ընթացքում պրակտիկ կիրառություն են ունեցել:

⁴⁶ St'u Venice Commission - Observatory on emergency situations: Switzerland, <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/SUI-E.htm> 04.09.2025թ. դրությամբ:

Ամփոփելով սույն հոդվածում կատարված վերլուծությունը՝ կարևոր ենք համարում արձանագրել, որ ճգնաժամի հաղթահարմանն ուղղված հատուկ իրավական ռեժիմների վերաբերյալ սահմանադրաիրավական կարգավորումները պետություններում տարբեր են, բացակայում է նաև դրանց միասնական դասակարգումը ըստ տեսակների, ինչը օրինաչափ է, քանի որ յուրաքանչյուր դեպքում էական ազդեցություն ունեն պետության ձևավորման և զարգացման պատմական նախապատմությունը, կայացման ուղին և այն ուղեկցող աշխարհաքաղաքական գործոնները: Սակայն միանշանակ է, որ նման ռեժիմների գոյությունը օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է՝ պայմանավորված պետությանը և ազգին սպառնացող լուրջ վտանգների առաջ գալու հավանականությամբ: Կորոնավիրուսային համավարակի տարածումը առավել ընդգծեց այս անհրաժեշտությունը՝ միաժամանակ ակնառու դարձնելով ռեժիմների վերաբերյալ հստակ սահմանադրական ու օրենսդրական կարգավորումների ամփոփության անհրաժեշտությունը, քանի որ դրանց գործողությունը անխուսափելիորեն հանգեցնում է գործադիր իշխանությանը որոշակի արտակարգ լիազորություններով օժտման: Ընդ որում, կարծում ենք, որ խիստ կարևոր է գործադիր իշխանության կողմից իրավիճակի վտանգավորության աստիճանի ճիշտ գնահատումը, քանի որ դրանից է կախված իրավական ռեժիմի ճիշտ ընտրությունը: Բոլոր դեպքերում, երբ ճգնաժամը հնարավոր է հաղթահարել մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները առավել նվազ սահմանափակող իրավական ռեժիմի կիրառմամբ, պետք է բացառվի առավել խիստ ռեժիմի ընտրությունը:

Այսպիսով, կատարված վերլուծության հիման վրա կարծում ենք, որ կառավարման հատուկ ռեժիմը կարող է բնորոշվել որպես ճգնաժամային իրավիճակներում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ինչպես նաև պաշտոնատար անձանց ժամանակավոր արտակարգ լիազորություններով օժտող իրավակարգավորումների ամբողջություն, որոնց գործողության ընթացքում հնարավոր է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների որոշ բացառությունների պահպանմամբ կասեցում կամ սահմանափակում:

Եզրակացություն

Ամփոփելով կառավարման հատուկ ռեժիմների էության, էվոլյուցիայի և անհրաժեշտության վերաբերյալ կատարված վերլուծությունը՝ կարող ենք առանձնացնել հետևյալ հիմնական եզրահանգումները.

- Կառավարման հատուկ ռեժիմը ազգային իրավական մշակույթով ուղղորդված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ինչպես նաև պաշտոնատար անձանց ժամանակավոր արտակարգ լիազորություններով օժտող իրավակարգավորումների ամբողջություն է, որը կիրառվում է տարաբնույթ արտակարգ իրավիճակների հաղթահարման նպատակով և կարող է դրսևորվել՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները որոշակի բացառություններով

կասեցնելով կամ լրացուցիչ սահմանափակումների ենթարկելով, ինչպես նաև ճգնաժամային միջոցների և միջոցառումների կիրառմամբ:

- Պատմական զարգացման տեսանկյունից ակնհայտ է այդպիսի ռեժիմների գոյության օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը՝ նկատի ունենալով դրանց ուրվագծումը պետությունների ձևավորման դեռևս վաղ ժամանակաշրջանում: Միաժամանակ, արտակարգ լիազորությունների չարաշահման վտանգն է, որ նպաստել է դրանց նկատմամբ վերահսկողության մեխանիզմների ձևավորմանը: Ընդ որում, խնդիրը արդիական է առայսօր: Կառավարման հատուկ իրավական ռեժիմն ինքնին բովանդակում է խիստ իրարամերժ ներքին խթաններ, մի կողմից՝ այն նպաստում է բնածին, տեխնածին ու հասարակական բնույթի աղետների դեմ պայքարին, մյուս կողմից՝ անխուսափելիորեն ներառում է չնախատեսված մեծ ծավալով ձեռք բերված իշխանության լծակները չարաշահելու գրավչություն:
- Իրավական դոկտրինում բացակայում է կառավարման հատուկ ռեժիմների տեսակների դասակարգման միասնական մոտեցումը, սակայն դրանք մեծամասամբ բնութագրվում են գործադիր իշխանությանը արտակարգ լիազորություններով օժտելով: Այդպիսի ռեժիմներն ընդգրկվում են սահմանադրական կարգավորման դաշտում, քանի որ նրանք սահմանափակում են մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, ինչը պահանջում է խիստ վերահսկողություն՝ գործադիր իշխանության կողմից հնարավոր չարաշահումները կանխելու նպատակով: Ըստ էության, չի էլ կարելի լիարժեք ակնկալել կառավարման հատուկ ռեժիմների միասնական տեսաիրավական չափանիշներ, քանզի դրանք ուղղակիորեն առնչվում են ոչ միայն մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակմանը (այս կտրվածքով միջազգային իրավական չափանիշները երաշխավորում են անհրաժեշտ միասնականություն), այլև կառավարման լայն հայեցողությանը, ինչը բացառապես ազգային օրենսդրության տիրույթում է:
- Իրավիճակի լրջության աստիճանի ճիշտ գնահատումը ուղիղ համեմատական է կառավարման հատուկ ռեժիմի ճիշտ ընտրությանը: Այս հավասարակշռության խախտումը պարունակում է սահմանադրական սկզբունքների խախտման և որպես հետևանք՝ ժողովրդավարական կառավարման ձևի էության խաթարման ուղիղ վտանգ: Որպեսզի հնարավորինս բացառվեն կառավարման հատուկ ռեժիմների դեպքում չարաշահման հիմքերը, հարկ է արմատապես վերանայել այդ ռեժիմների ողջ համակարգն ու իրավական հիմքերը: Մասնավորապես անհրաժեշտ է ոչ թե այդպիսի ռեժիմների ծագման դեպքում միայն դիմել արտակարգ կառավարման համակարգի, այլ նախապես հնարավորինս ձևավորել դրանց համարժեք արձագանքելու համալիր:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը, ՀՕ-265, ընդունվել է՝ 02.12.1998 թ., ուժի մեջ է մտել՝ 10.01.1999 թ., The Law of the Republic of Armenia “On the Protection of the Population in Emergency Situations”, HO-265, adopted on 02.12.1998, entered into force on 10.01.1999.
2. Мелехин А.В. Административное право Российской Федерации: Курс лекций. — М., 2009,
Melekhin A.V. Administrative Law of the Russian Federation: A Course of Lectures. — Moscow, 2009.
3. Fionnuala Ní Aoláin, Oren Gross, Law in Times of Crisis: Emergency powers in theory and practice, Cambridge University Press, 2006, DOI:
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511493997>,
<http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/7465/1/68.pdf> 04.05.2025 թ. դրությամբ,
4. Golden GK. Crisis Management during the Roman Republic: The Role of Political Institutions in Emergencies. Cambridge University Press; 2013, DOI:
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139507462>,
5. Bruce Ackerman, The Emergency Constitution, 2020 J.Const.L.9(2020)
6. Crisis Government in the Modern Democracies, Clinton Rossier, With a new introduction by William J.Quirk, Sixth Printing 2009, աղբյուր՝
<https://books.google.am/books?id=rsWXgBcTmbwC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> 09.11.2024 դրությամբ,
7. Heitland, William E., The Roman Republic (3 vols., Holmes Beach, FL: Gaunt, 1969) Hekman, Susan J., Weber, the Ideal Type, and Contemporary Social Theory (South Bend, IN: University of Notre Dame Press, 1983),
8. Tarneem Farag Bayoumy, Wessam Fekry Ibrahim, Food Crises Management in the Pharaonic and the Ptolemaic Periods, Journal of Tourism, Hotels and Heritage (JTHH), Vol. 3 No. 1, (2021) pp 1-20,
9. Romila Thapar, Asoka and the Decline of the Mauryas, 1958, Published by ProQuest LLC (2017),
10. Andrew Noymer, Review: Contesting the Cause and Severity of the Black Death: A Review Essay, Reviewed Work: The Black Death, 1346-1353: The Complete History by Ole J. Benedictow, Population and Development Review, Vol. 33, No. 3 (Sep., 2007), pp. 616-627 (12 pages), <https://www.jstor.org/stable/25434639> 01.01.2025 դրությամբ,
11. Michele da Piazza, Cronaca, ed. Antonino Giuffrida (Palermo: ILA Palma, 1980), 82: Տե՛ս նաև Aberth, J. (2005). Introduction: The Black Death in History. In: The Black Death. The Bedford Series in History and Culture. Palgrave Macmillan, New York.
https://doi.org/10.1007/978-1-137-10349-9_1,
12. Andrew Noymer, Review: Contesting the Cause and Severity of the Black Death: A Review Essay, Reviewed Work: The Black Death, 1346-1353: The Complete History by Ole J. Benedictow, Population and Development Review, Vol. 33, No. 3 (Sep., 2007), pp. 616-627 (12 pages), <https://www.jstor.org/stable/25434639> 01.01.2025 դրությամբ,
13. Gian Franco Gensinia, Magdi H. Yacouba, Andrea A. Contia, The concept of quarantine in history: from plague to SARS Gensini, Journal of Infection, Volume 49, 2004, Issue 4, 257 – 261, աղբյուրը՝
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7133622/#:~:text=The%20imposition%20to%20remain%2030,protected%20from%20the%20Black%20Death> 05.05.2025թ. դրությամբ:

14. Stuard SM. A state of deference: Ragusa/Dubrovnik in the medieval centuries. Philadelphia: University of Pennsylvania Press; 1992,
15. Cosmacini G. L'arte lunga. Storia della medicina dall'antichità a oggi. Bari: Editori Laterza; 2001,
16. Frati P. Quarantine, trade and health policies in Ragusa/Dubrovnik until the age of George Armmenius-Baglivì. *Med Secoli* 2000;12:103-27,
17. Sehdev PS. The origin of quarantine. *Clin Infect Dis* 2002;35: 1071-2,
18. Mafart B, Perret JL. History of the concept of quarantine. *Med Trop* 1998;58:14-20,
19. Knowelden J. Quarantine and isolation. 15th ed. The new Encyclopaedia Britannica, Chicago: Helen Hemingway Benton; 1979,
20. Collins, J. M. (2014). Hidden in Plain Sight: Martial Law and the Making of the High Courts of Justice, 1642–60. *Journal of British Studies*, 53(04), 859–884. doi:10.1017/jbr.2014.113,
21. William H. Rehnquist, Martial law and its effect upon the soldier's liability to the civilian, Harvard University Press, 1942, արქյուրը՝ https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=8059&context=penn_law_review 14.01.2025 դրությամբ,
22. Robinson. J., in *State v. Brown*, 71 W. Va. 519, 544. 77 S. 1. 243 (1912),
23. Jiang Bixin, «Emergent situation and rule of administrative law», Higher Education Press and Springer-Verlag 2007, *Front. Law China* 2007, 2(2): 167–197, DOI 10.1007/s11463-007-0009-x,
24. Lijphart, A. (1978). Emergency Powers and Emergency Regimes: A Commentary. *Asian Survey*, 18(4), 401–407. doi:10.2307/2643402,
25. Frederick M. Watkins, “The Problem of Constitutional Dictatorship,” in Carl J. Friedrich and Edward S. Mason, eds., *Public Policy: A Yearbook of the Graduate School of Public Administration*, Harvard University, 1940 (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1940),
26. Hunt, Adrian, Review of Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice, by O. Gross & F. N. Aoláin, *Journal of Law and Society*, vol. 34, no. 4, 2007, pp. 639–47. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20109771> 04.09.2025թ. դրությամբ,
27. Fionnuala Ní Aoláin, Oren Gross, *Law in Times of Crisis: Emergency powers in theory and practice*, Cambridge University Press, 2006, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493997>,
28. Venice Commission - Observatory on emergency situations, արქյուրը՝ <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory//T03-E.htm> 04.05.2025թ. դրությամբ,
29. Venice Commission - Observatory on emergency situations: Austria, արქյուրը՝ <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/AUT-E.htm> 04.05.2025թ. դրությամբ,
30. Venice Commission - Observatory on emergency situations: Hungary, արქյուրը՝ <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/HUN-E.htm> 04.09.2025թ. դրությամբ,
31. Venice Commission - Observatory on emergency situations: France, արქյուրը՝ <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/FRA-E.htm> 04.09.2025թ. դրությամբ,
32. Venice Commission - Observatory on emergency situations: Switzerland, արქյուրը՝ <https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/SUI-E.htm> 04.09.2025թ. դրությամբ:

Anna Harutyunyan

Prosecutor at the Department for Confiscation of Property of Illicit Origin of the Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia, PhD. Student at the Constitutional Law Chair, Faculty of Law, Yerevan State University

**THE ESSENCE, EVOLUTION, AND PREREQUISITES OF
SPECIAL GOVERNANCE REGIMES¹**

Abstract

The study of special governance regimes is more relevant today than ever before, due to the increasing number of crisis situations at both global and regional levels—wars, pandemics, environmental disasters, and other threats. These regimes represent a set of legal regulations that temporarily expand the powers of state and local self-government bodies, as well as public officials, with the goal of effectively managing emergency situations. However, such an expansion of powers carries the risk of abuse by the executive authority, which necessitates the existence of effective constitutional oversight mechanisms. The application of special governance regimes, as a constitutional institution, requires legal clarity and uniform standards for practical implementation in order to ensure legal security. This article analyzes the historical development and essence of legal special regimes, examines their types, the issue of properly assessing emergency situations, and selecting the appropriate legal regime. It also proposes a definition of special governance regimes, based on legal and practical analysis. Accordingly, these regimes are characterized as a system of legal regulations that temporarily grant extraordinary powers to state and local self-government bodies and officials during crises, under which the suspension or restriction of fundamental human and civil rights and freedoms may be permitted with certain exceptions.

Keywords: special governance regime; emergency situation; emergency powers; emergency legislation; martial law.

¹ The article was presented on 07.05.2025 and was reviewed on 17.06.2025.

Анна Арутюнян

*Прокурор управления по взысканию имущества незаконного происхождения
Генеральной прокуратуры Республики Армения, аспирант кафедры
конституционного права юридического факультета Ереванского
государственного университета*

СУЩНОСТЬ, ЭВОЛЮЦИЯ И ПРЕДПОСЫЛКИ СПЕЦИАЛЬНЫХ РЕЖИМОВ УПРАВЛЕНИЯ¹

Абстракт

Изучение специальных режимов управления в настоящее время актуально как никогда прежде, что обусловлено растущими кризисными ситуациями на глобальном и региональном уровнях: войны, эпидемии, экологические катастрофы и другие угрозы. Эти режимы представляют собой комплекс правовых норм, который временно расширяет полномочия государственных и местных органов самоуправления, а также должностных лиц с целью эффективного преодоления чрезвычайных ситуаций. Однако такое расширение полномочий влечёт риски злоупотребления исполнительной властью, для нейтрализации которых необходимы эффективные конституционные механизмы контроля. Применение специальных режимов управления как конституционного института требует правовой ясности и единообразных критериев практического применения для обеспечения правовой безопасности. В данной статье исследованы историческое развитие и сущность юридических специальных режимов, рассмотрены их виды, вопросы адекватной оценки чрезвычайных ситуаций и выбора соответствующих правовых режимов. Также в работе предложено определение специального режима управления, основанное на правовом и практическом анализе. Таким образом, режимы управления в статье охарактеризованы как комплекс правовых норм, наделяющих государственные и местные органы самоуправления, а также должностных лиц временными чрезвычайными полномочиями в условиях кризисных ситуаций, в ходе которых возможно приостановление или ограничение основных прав и свобод человека и гражданина с учётом некоторых исключений.

Ключевые слова: специальный режим управления; чрезвычайная ситуация; чрезвычайные полномочия; чрезвычайное законодательство; военное положение.

¹ Статья была представлена 07.05.2025 и прошла рецензирование 17.06.2025.